

סוד הגן הנעלים

בלב לבה של תל אביב שוכן הזכר לייעודה המקורי של העיר כעיר גנים ירוקה. "קריית מאיר", שקיבלה את שמה לאחר פטירתו של מאיר דיזנגוף, הייתה נווה מדבר מופתי וירוק בשיממון החולות של אמצע שנות השלושים, וגם היום לא נס ליחה < כתב וצילם: אילן שחורי

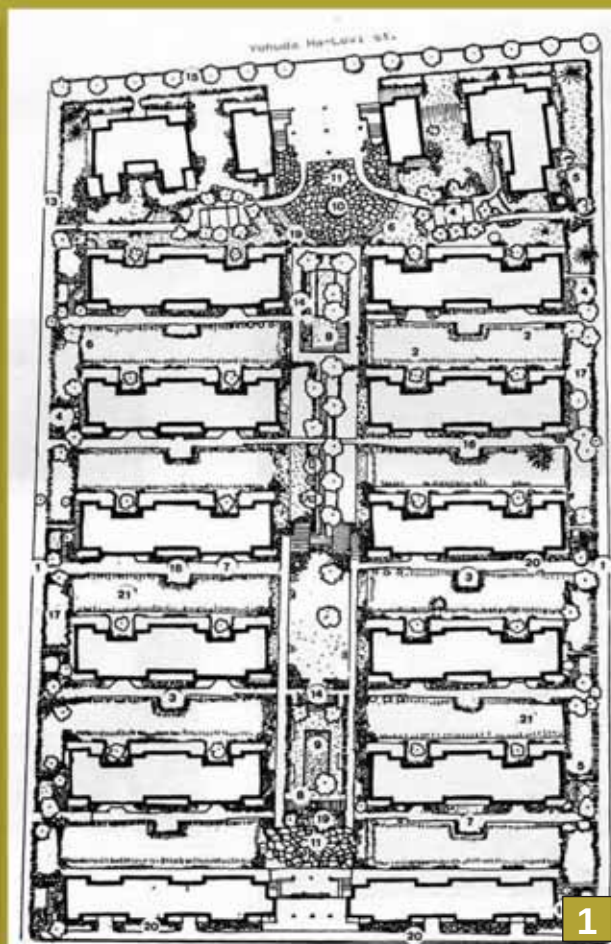

שייך בחלקו לעיריית תל אביב ובחלקו לכפר הערבי סומייל. השכונה, שנקראה על שמו של ראש עיריית תל אביב מאיר דיזנגוף, הייתה מהשכונות הראשונות בעיר שנבנו בסגנון הבינלאומי. קריית מאיר הוקמה ב־1934 ושנתיים לאחר מכן החל אכלוסה בבני המעמד הבינוני בתל אביב כמענה ל"מעונות העובדים" – שכונות הפועלים שהוקמו בעיר בראשית שנות השלושים. בהתפתחות האורבנית המהירה של שנות הארבעים והחמישים נבלעה שכונת קריית מאיר בין כל רבי הקומות שהוקמו אז, אולם היא עדיין קיימת במתחם הרחובות צייטלין, דובנוב, מאנה ואבן גבירול של היום.

בתצלומי האוויר של אמצע שנות השלושים נראית שכונת קריית מאיר כמבצר מבודד ומאיים באמצע החולות, 13 בניינים רחבים, בני שלוש קומות, בשתי שורות הנמשכות ממזרח למערב והמרווח שביניהן הוא חצר רחבת ידיים. מתחם זה מוקף שדות, ביצות, כרמים ופרדסים בגבול שבין תל אביב לכפר הערבי סומייל. אזורי המגורים העירוניים האחרים מרוחקים

לפני יותר מ־100 שנה, המחשבה המקורית בהקמת אחוזת בית – לימים העיר תל אביב – הייתה למעשה הקמתה של שכונת גנים על פי רעיונותיו של אבנעזר הווארד, מייסד התנועה לגנים עירוניים בבריטניה ואחד המשפיעים הגדולים בעולם בנושא תכנון ערים. אולם היה פער רב בין התכנון הראשוני של אחוזת בית וביצועו בשנים הראשונות לבין התפתחותה הגדולה של השכונה אחרי מלחמת העולם הראשונה, ולמעשה כל קשר ל"עיר גנים" היה מקרי בהחלט. עם זאת, בתכנון תל אביב והתפתחותה מראשית שנות העשרים ועד סוף שנות השלושים, היו בה מספר איים שכונתיים שיישמו את רעיונותיו המיוחדים של הווארד. הבולטים מביניהם היו שכונת פקדי אפ"ק, שאותה תכנן האדריכל יוסף טישלר מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה, והשיכון העצמי במזרחה של תל אביב בראשית שנות השלושים, הידוע יותר בשם "קריית מאיר". "קריית מאיר", אחת השכונות המיוחדות והציוריות של תל אביב, הייתה אז מבצר בודד בלב הישימון, שבעת הקמתו היה

4 תוכנית קריית מאיר
2 מכתב ממועד הדיירים אל עיריית תל אביב המודיע על החלטתם להסב
את שם המקום ל"קריית מאיר", על שם ראש העיר המנוח מאיר דיזנגוף
3-4 קריית מאיר, יחיאל סגל
5 שלום ושושנה פחטר
6 קריית מאיר באמצע המאה הקודמת
7 פרופ' רות אינס (הילדה הקטנה באמצע), 1948

למדה אדריכלות בדנציג, שם שימש אביה ראש הקהילה היהודית, ולאחר מכן השתקעה בברלין. עם עליית הנאצים לשלטון ב־1933 החליטה לעלות לארץ, למרות היותה מקורבת לחוגי השמאל האנטי ציוני. בארץ זכתה סמוך להגעתה בתחרות לתכנון בית הכנסת הגדול בחדרה, דבר שהוביל אותה לאחר מכן, בזמן שכבר עבדה יחד עם בעלה האדריכל אויגן שטולצר במשרדו של האדריכל המפורסם אוסקר קאופמן, לזכות גם בתכנון השכונה החדשה בתל אביב.

נווה מדבר בעיר

תוכניתה של סגל־שטולצר הייתה פשוטה בתכלית: הקמת 13 בתים תלת קומתיים בסגנון החדש הבינלאומי, בכל בית 12 דירות. בעשרה מהבתים המשותפים היו שתי כניסות ובאחרים שש כניסות. כך נבנו לבתי השכונה 26 כניסות זהות, שבילים הובילו מבית לבית ובמרכז יועד שטח של כ־11 דונם לגינה ססגונית. חדרי המדרגות בכל בית תוכננו כפתוחים ללא זכוכית, כל דירה פנתה מזרחה או מערבה, המטבחים שנבנו בדירות פנו מערבה, לעבר הים, וחדרי השינה פנו מזרחה. סגל־שטולצר תכננה את הדירות כך שחדרי השירות לא היו גדולים, ולעומת זאת הרחיבה את החדרים ואת מרפסת הבית. כיאה לסדרת מבנים שיועדו לבני המעמד הבינוני, דאגה האדריכלית, לראשונה בבתי דירות בתל אביב של אותם ימים, לתכנן את

מהשכונה מאות מטרים, ובתוככי האי האורבני המוזר הזה חבוי גן ציורי מרהיב ביופיו שלא נראה לפני כן בתולדות ההתיישבות העירונית בארץ ישראל. רבים מהאישים המרכזיים בחיי תל אביב עברו בשכונה זו, נולדו או גרו בה, ביניהם שר המשפטים לשעבר פרופ' דוד ליבאי, ד"ר מינה צמח, הארכיאולוג פרופ' דן בהט, החוקרת ואדריכלית הנוף הוותיקה פרופ' רות אניס, נשיא בית המשפט המחוזי בתל אביב לשעבר מקס קנת, ראש עיריית תל אביב לשעבר חיים לבנון, רא"ל חיים לסקוב, המחנכת הוותיקה של תל אביב שרה עזרוני, המשורר והמתרגם שמעון מלצר והצייר אביגדור סטימצקי. עדה כצלנסון, אמה של ד"ר מינה צמח, כיום בת 108 ועודנה גרה באותה דירה מאז 1936. גם כותב שורות אלה העביר בשכונה את רוב שנות ילדותו.

מפעל דיור

הפרויקט האדיר במושגים של הימים ההם היה פרי יוזמה פרטית של שלום פחטר, עסקן עירוני שנאש מהבירוקרטיה בעיריית תל אביב ופעל להקמת המפעל האדיר שעד היום נחשב לאחר מפלאי העיר שחגגה אשתקד 100 שנה לקיומה. פחטר, איש הפועל הצעיר, הפך לאיש עסקים וממקימי המשטרה העירונית של מאיר דיזנגוף. פחטר עלה ארצה מגרודנה שבבלרוס ב־1910 וייסד בארץ כמה בתי חרושת, ובמקביל הצטרף למרכז בעלי מלאכה ויחד עם אברהם קריניצי, דוד

בתוככי האי האורבני המוזר הזה חבוי גן ציורי מרהיב ביופיו שלא נראה לפני כן בתולדות ההתיישבות העירונית בארץ ישראל. רבים מהאישים המרכזיים בחיי תל אביב עברו בשכונה זו, נולדו או גרו בה, ביניהם שר המשפטים לשעבר פרופ' דוד ליבאי, ד"ר מינה צמח, הארכיאולוג פרופ' דן בהט, החוקרת ואדריכלית הנוף הוותיקה פרופ' רות אניס, נשיא בית המשפט המחוזי בתל אביב לשעבר מקס קנת, ראש עיריית תל אביב לשעבר חיים לבנון, רא"ל חיים לסקוב ועוד

המטבחים בדירות עם נישות לבישול, חדר אוכל פתוח צמוד למטבח ואורנות קיר במטבח, בפרוזדור ובאמבטיה – שיא הלוקסוס של אותם ימים.

תכנון הגינה הוטל על כוכב תכנון הגנים באותם ימים, אדריכל הנוף יחיאל סגל. סגל עלה לישראל מהנובר שבגרמניה, שם רכש את השכלתו בבית הספר היהודי לגגנות ב־1919. לאחר תקופה קצרה של תכנון גנים בירושלים, ובהם גן הוורדים, התקבל ב־1922 לעיריית תל אביב כגן אדריכל. סגל נחשב למתכנן הגנים הראשון בעיר העברית. לאחר שלא הסתדר עם מנהלו, מנהל מחלקת הגנים אברהם קרוון (אביו של האמן דני קרוון), פרש מהעירייה במחצית שנות העשרים והקים משרד תכנון פרטי תוך התמחות בתכנון גינות פרטיות וגנים ציבוריים ברחבי תל אביב. סגל תכנן בין היתר את גינת ביתו של חיים נחמן ביאליק. את הגן הציבורי הראשון בעיר, ברחוב נחלת בנימין פינת גרונברג, ואף התחרה בתחרות לתכנון גן מאיר בראשית שנות השלושים, תכנון שעליו קיבל ציון לשבח. בעת המאורעות של 1936–1939 תכנן גן עירוני עבור יפו הערבית.

תכנון הגן של קריית מאיר היה שיא עבודתו של סגל באותם ימים, פתרון חדשני מובהק לטיפול בשטחים פתוחים, כניסיון לשיכון משותף ראשון לבני המעמד הבינוני בארץ, שזכו לדירות

סברדלוב וסעדיה שושני ייסד את קבוצת "כלבו" לפעילות ציבורית וחשאית. הוא היה פעיל בפלוגת המשבר של תלמידי גימנסיה הרצליה במלחמת העולם הראשונה, בתקופת גירוש תושבי תל אביב ויפו, והיה חבר במועצה הראשונה והשנייה של עיריית תל אביב ויד ימינו של דיזנגוף בנושאי ביטחון. באמצע שנות העשרים התמסר לפעילות שיכון ציבורי בתל אביב והציע כמה הצעות לעיריית תל אביב, אך כולן נדחו.

ב־1933 ניגש פחטר לממש בעצמו את תוכניתו שנדחתה על ידי העירייה: מפעל "השיכון העצמי", ולשם כך השיג את תמיכתו של בנק "קופת עם" – שנבלע לימים לתוככי בנק לאומי – במתן משכנתאות נוחות למשתכנים. פחטר פעל במשך שלוש שנים לרכישת השטח שהתחלק בין הטמפלרים שבשרונה והכפר הערבי סומייל. בראשית 1934 פרסם חוברת בשם "תוכנית מפעל השיכון העצמי ליד בנק קופת עם", ובתוך ימים אחדים נרשמו ליוזמה המפתיעה יותר מ־700 איש.

תחילה התכוון פחטר להקים במקום 500 דירות, אך מאחר שלא הצליח להרחיב את השטח נאלץ להסתפק לבסוף בכ־170 דירות. פחטר קיים תחרות תכנונים בין כמה אדריכלים ובמקום הראשון זכתה אחת האדריכליות המפורסמות של ראשית שנות השלושים, יהודית סגל־שטולצר. סגל־שטולצר, ילידת רוסיה,

תופעת טבע בתל אביב

בשבוע הראשון של ספטמבר 1936 החלו ראשוני המאשרים להגיע לדירותיהם החדשות בשיכון העצמי. כעבור ימים אחדים, ב־23 בספטמבר, נפטר ראש עיריית תל אביב מאיר דיזנגוף. יום לאחר מכן התכנסו 12 נציגי הבתים לשיבה מיחדת ראשונה של מועצת השכונה, ובה החליטו לשנות את שם השכונה ל"קריית מאיר", על שמו של דיזנגוף.

ב־1938 העיד שלום פחטר עצמו, בספרון שהוציא לאור בשם "על דרכי התיישבותנו העירונית", כי "מפעל קריית מאיר לא נוצר מתוך כוונה של 'ביזנס' ושאפה לרווחים קוניוקטורליים. אדרבא: הקרקע נרכשה מתוך חזקה פרטית של חברי הוועד היוזם. הראשון הושקע כסף פרטי להחזקת המשרד. במשך השנתיים הראשונות לא היתה שום הכנסה מהמפעל, לא לבנק 'קופת עם' ולא למגישי המפעל. המפעל נתגשם בתנאים של חוסר פרסום ראוי וחוסר אווירה ציבורית אוהדת, כשהבנייה עצמה מתקיימת במשך כל תקופת המאורעות".

כיום נבלעת השכונה בים של מבני בטון הגבוהים לפחות בקומה או בשתי קומות מבנייני קריית מאיר, אולם אופיו האינטימי של הגן לא השתנה, הנוף והשקט הרגוע עודנו שם. במחקר שערכה עיריית אדלר במסגרת עבודת תזה לתואר שני בתכנון עיר ואזור בטכניון בשנת 1986 נבדק היחס בין מגוון הציפורים למגוון הצמחייה, ונמצא שקריית מאיר מתבלטת במספר רב של מיני ציפורים, שלא כאתרים אחרים בצפון העיר.

מומחי אדריכלות גנים כמו פרופ' רות אניס טוענים כי אחת ההוכחות לאיכות התכנון היא העובדה שעל אף התחזוקה הלקויה ולמרות גילה המופלג של הצמחייה ממשיך הגן לתפקד בצורה משביעת רצון ושומר על האווירה הייחודית לו. דיירי השכונה היום, ממש כמו אז, נהנים מגן השכונה, מעריכים אותו ומטפלים במסירות בשרידים הוותיקים של הגיגון המקורי או שותלים צמחים ופרחים חדשים.

שכונת קריית מאיר נבלעה אמנם בין הבניינים והרחובות שצמחו סביבה עם השנים, אבל בתוך תחומה היא עדיין קיימת. כרגע עיריית תל אביב אינה עושה דבר כדי לשמר ולטפח את המקום, גם ציון היסטורי של המבנים לא קיים, אולם במשרדו של האדריכל ירמי הופמן, מנהל האגף לשימור בעיריית תל אביב, קיימת כוונה לשמר את השכונה המופלאה הזו. "למרות ההזנחה רבת השנים של המקום, הכוונה להפעיל במקום תוכנית פינוי־בינוי, והבנייה הרבה שנעשתה על הגגות וסגירת המרפסות, תוך קלקול התוכניות המקוריות, הרי למרות כל זאת שמרה השכונה על צביונה. מדובר בתופעת טבע מרהיבה בתל אביב", מכריז הופמן, "למי שרק מגיע לתל אביב ורואה התוכניות המקוריות נדמה שמדובר בשכונה שהוקמה באוסטריה – הדבר כה מיוחד ומנותק מהעיר המתפתחת בשנות השלושים. אנו נדאג להחזיר עטרה ליושנה. מתחילות להתגבש אצלי במשרד תוכניות לשיקום ושימור השכונה. אדריכלים מגישים הצעות. בקרוב מאוד נשב ונחליט על אופי השימור במסגרת הפרויקט 'עיר לבנה' של אונסק"ו. נגבש תוכנית ביחד עם התושבים שגרים כיום בשכונה, ואין לי ספק שתוך שנים מעטות שכונת קריית מאיר תחזור להיות אחד המקומות המדהימים של תל אביב, בדיוק כפי שהייתה", מבטיח הופמן. ■

הכותב הוא עיתונאי וחוקר תולדות תל אביב ועורך סיוורים ברחבי העיר גם בקריית מאיר.
אתר האינטרנט: www.mytelaviv.co.il

זולות מחד ולשיכון מודרני ומפואר מאידך. האכלוס של השיכון העממי החדש בתל אביב, שנבנה בפועל על ידי "סולל בונה", זכה להצלחה רבה. רבים התחרו על 162 הדירות, ונערכה הגרלה לשיכון התושבים. רוב דיירי השכונה היו פועלים ופקידים. השיתוף במגורים התבטא רק בטיפול בגן: בין הגינות הפרטיות לא היו גדרות, וכך נוצר למעשה שטח של 11 דונם גן הכולל שדרה ארוכה לאורך השכונה. כל אחד מ־12 הבתים נרשם בנפרד כקואופרטיב וזכה לשם מיוחד, כמו "בית התומר", "בית הגיא" ו"בית בצר". עבור השוהים בגן תרמה הצמחייה לתחושה ביתית ואנושית. העצים והשיחים היוו מקום מסתור מופלא, מוצל וקריר. הגן היה למעין נווה מדבר עם אקלים משופר של צל וייצוב חולות ואיפשר לילדים הרבים של השכונה הצעירה למצוא פורקן באינספור מקומות משחק ואף להתבודד, לחוש בו זמנית ביטחון וחופש, מרחב ואינטימיות.